

Л. Бабенко

ШУЛЬГІВКА — «ПЕРШИЙ» КУРГАН ВЕСЕЛОВСЬКОГО БІЛЯ НОВОМИКОЛАЇВКИ

Статтю присвячено історії колекції знахідок з кургану Шульгівка, розкопаного Н. І. Веселовським у 1889—1891 рр., яку за рішенням Паритетної комісії було передано з Ермітажу в УРСР у 1932 р. та втрачено під час Другої світової війни.

Ключові слова: скіфи, курган Шульгівка, Н. І. Веселовський, паритетна комісія, Ермітаж, Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова.

Вступ. Передача у 1932 р. за рішенням Паритетної комісії частини колекцій українського походження з російських музеїв на батьківщину об'єднала в спільну історію матеріали 6 скіфських курганів, що зберігались на той час у Державному Ермітажі. Кожен із відібраних для передачі курганів — Лита Могила (Мельгуновський скарб), Олександропіль, Шульгівка, Чмирева Могила, Іллінецький та Перший Мордвинівський кургани, попри безповоротну втрату переважної частини колекції в роки Другої світової війни, посів помітне місце серед пам'яток джерельної бази скіфознавства. Частину матеріалів з цих курганів було опубліковано чи вивчено монографічно як до передачі колекцій (Придик 1911), так і в новітній час (Полин, Алексеев 2018). З огляду на те, що більшість залишків переданих в Україну колекцій з цих курганів зберігається саме в Харківському історичному музеї імені М. Ф. Сумцова, близько 15 років тому було вирішено розпочати системне вивчення їхньої долі, адже серед науковців побутувала помилкова думка про повну втрату колекцій в період Другої світової війни. За цей час вийшли публікації, присвячені старожитностям та історії долі колекцій з Литої Могили (Бабен-

ко 2010; 2012; 2023с), Олександрополя (Бабенко 2013; 2014; 2015; 2016b; 2018; Бабенко, Задников 2014; Задников 2019), Чмиревої Могили (Бабенко 2016а; 2019), Іллінецького (Бабенко 2023b) та Першого Мордвинівського курганів (Бабенко 2021b; 2022b), а також загального характеру (Бабенко 2021а; 2022а; 2025). Відсутність у цьому переліку роботи, в якій було б висвітлено історію колекції знахідок з кургану Шульгівка, пояснюється їхньою повною втратою під час війни, але навіть за таких умов є сенс виокремити її в самостійне дослідження, узагальнивши відомості про цю пам'ятку та заповнивши інформаційні прогалини.

Історія дослідження та характеристика поховального комплексу. У науковому обігу, як це іноді відбувається, курган фігурує під декількома назвами чи має «прив'язки» до відповідного населеного пункту. Місцеві селяни називали його «Першим», а місцезнаходження кургану дослідники локалізували поряд із Новомиколаївкою або Шульгівкою, причому науковці використовували або одну із назв села, або обидві разом (рис. 1). Насправді ж село мало назву «Новомиколаївка» (зараз — Семенівської сільської громади Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) від заснування у 1818 р., а «Шульгівка» — це неофіційна, «народна» його назва. Її за звичкою вживали вихідці з однойменного села Катеринославської губернії, які склали ядро переселенців — засновників нового села (Хавер 2018, с. 8, 9). Залишки кургану збереглися до цього часу у вигляді розтягнутого із заходу на схід насипу висотою близько 2 м і розрізаного траншеєю кургану в 1950—60-ті рр. На західній половині насипу донедавна були розташовані дві металеві водонапірні вежі (Болтрик, Фіалко 2010, с. 222).

© Л. БАБЕНКО, 2026

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

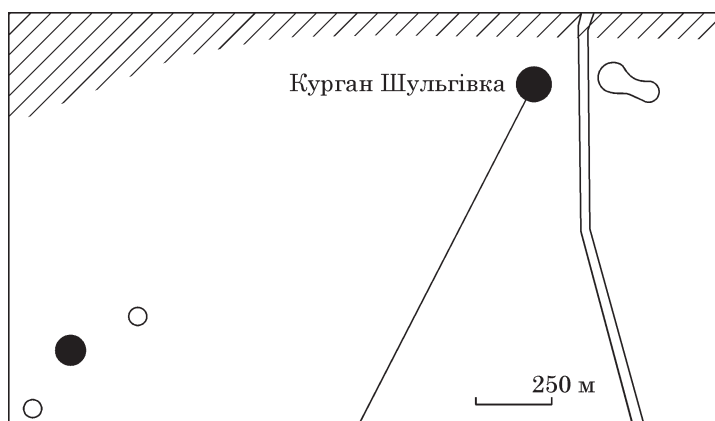
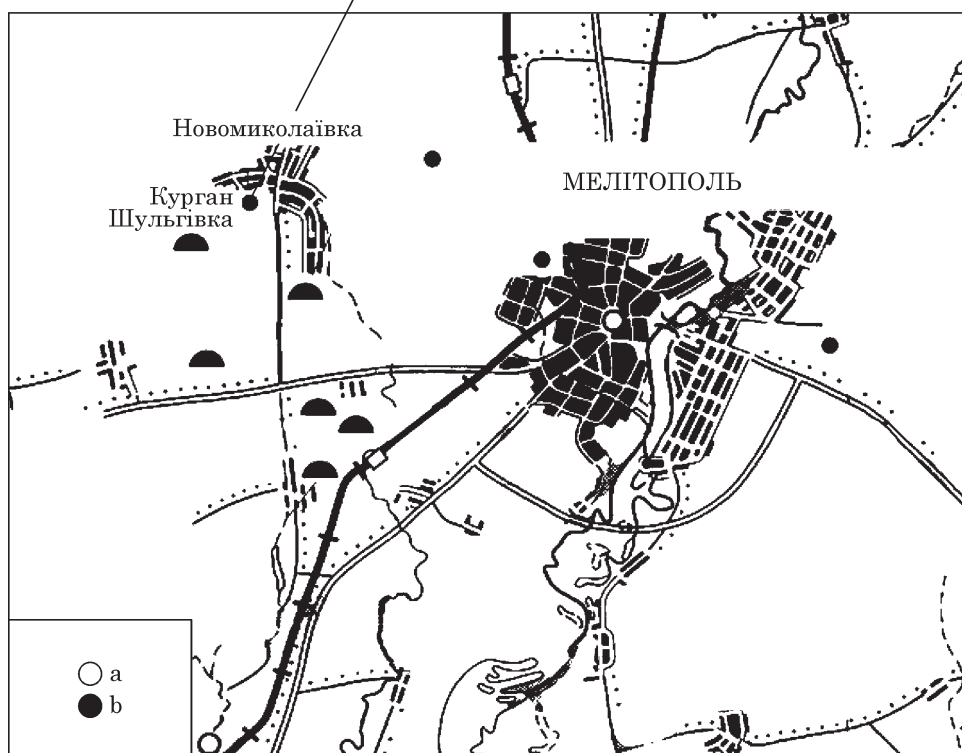

Рис. 1. Ситуаційний план курганної групи біля с. Новомиколаївка Мелітопольського району: а — курган бронзової доби; б — скіфський курган (за: Болтрик, Фіалко 2010)

Fig. 1. Situational plan of the barrow group near the village of Novomykolaivka, Melitopol district: a — bronze age barrow; b — scythian barrow (after: Boltrik, Fialko 2010)

Незадовго до окупації рф частини Запорізької області місцеві краєзнавці начебто локалізували залишки насипу Шульгівського кургану, а також оглянули та описали декілька нюансів його подальшої долі. Зокрема, в 1960-ті рр. на кургані пробурили свердловину та встановили водонапірну вежу. В 1970-ті рр. через насип проклали асфальтову дорогу та облаштували поряд площадку для техніки. В 2011 р. вежу демонтували, залишивши неглибоку западину. Зараз насип має форму витягнутого у широтному напрямі овалу довжиною 98 м, шириною 55 м та висотою 1,2—1,5 м, де-не-де є залишки кременя у вигляді фрагментів вапнякових брил (Солом'яний 2020, с. 7)¹.

1. На думку Ю. В. Болтрика (усне повідомлення), наведені розміри дещо завеликі для Шульгівського кургану, тому краєзнавці могли переплутати його залишки з довгим курганом бронзової доби, розташованим поряд (рис. 1).

Дослідження кургану відбувалося упродовж трьох польових сезонів — з 1889 до 1891 р. Роботами керував доцент (з 1890 р. — професор) Санкт-Петербурзького університету Ніколай Іванович Веселовський, який на той час вже мав невеликий досвід археологічних розкопок — з 1885 р. у Середній Азії, а з 1887 р. — в Північному Причорномор'ї. Інформацію про розкопки висвітлювали в коротких звітах, опублікованих в ОАКах, хоча вона була вкрай лаконічною та подекуди неясною (ОАК за 1889 год; 1892, с. 17—19; ОАК за 1890 год; 1893, с. 14—15; ОАК за 1891 год; 1893, с. 69—72). Втім, навряд чи це слід пов'язувати лише з незначним досвідом Н. І. Веселовського, адже протягом усієї подальшої польової практики, що тривала майже до самої смерті дослідника у 1918 р., він отримав чимало нарікань як від сучасників, так і від наступних поколінь археологів щодо якості та скрупульозності проведених ним розкопок.

Курган був розташований у 12 верстах на північний захід від Мелітополя і споруджений на одному зі шляхів другого ряду, що у широтному напрямку з'єднував броди-переправи р. Дніпро та Молочна (Болтрик, Фіалко 2024, с. 49—89, рис. 20). На початок розкопок насип кургану мав висоту «2 сажні» (близько 4,3 м), але його вершину зруйнували скарбошукачі, отже первісна висота насипу була дещо більшою. Серед особливостей конструкції насипу відзначено елементи кам'яної крепиди та три шари камки в насипу центральної частини кургану, що залягали від рівня давнього горизонту, а також уламки амфор та дрібні бронзові уламки від кінської збруї.

Під насипом знайдено дві катакомби. Розкопана у 1889 р. в південній частині насипу катакомба мала вхідну яму округлої форми діаметром близько 1,42 м та глибиною 12,78 м.

Вхід в камеру був розташований у східній стінці та загороджений трьома рядами вапнякових плит. Камера квадратної у плані форми, її розміри — 4,26 × 4,26 м. Ліворуч входу є ніша, в якій виявлено залишки кістяка, а також бронзовий дзвіночок, дзеркало, чашу, бронзову ручку від посудини (поховання служниці? порівн. жінки-служниці з дзеркалом у північній ніші котловану Центральної могили Огузу; Болтрик, Фіалко 2024, с. 105). Поховання пограбоване, на дні розкидано залишки кістяків та два черепи. Поховальний інвентар нечисленний (табл. 1; ОАК за 1889 год; 1892, с. 17—19; Rolle 1979b, S. 137).

У 1890—1891 рр. було досліджено катакомбу, розташовану в північно-західній частині кургану. Вхідна частина мала глибину 11,71 м. В поховальну камеру вів із західного боку дромос довжиною близько 6,4 м. У західній стінці

Таблиця 1. Знахідки в кургані Шульгівка за інформацією, опублікованою в ОАК (за: ОАК за 1889 год; 1892, с. 17—19; ОАК за 1890 год; 1893, с. 14—15; ОАК за 1891 год; 1893, с. 69—72)

Table 1. Finds in the Shulhivka barrow according to information published in the OAK (after: OAK za 1889 god. 1892, p. 17—19; OAK za 1890 god. 1893, p. 14—15; OAK za 1891 god. 1893, p. 69—72)

№	1889 р. (бокова катакомба, насип кургану)	1890 р. (центральна катакомба)	1891 р. (центральна катакомба)
1	Уламки глиняних амфор (2 місця)	Золоті гудзики	Залишки панцира
2	Бронзові пластинки від кінської збруї	Золоті гудзики у вигляді напівкульки з 4 отворами	Залізні ножі з кістяними руків'ями
3	Золоті пластинки із зображенням зайця (3 екз.)	Залізні уламки від збруї	3 фрагменти товстого листового золота
4	Фрагменти ліпних чорно глиняних горщиків	Бронзові уламки від збруї	Золота пластинка акант (тип Олександрополя)
5	Кістки коней, корів, овець зі слідами окислів зеленого кольору	Срібна бляха в уламках	Меч із золотою обкладкою рукояті односичний
6	Бронзовий дзвоник із залізним язиком	Бронзові кільця	Обкладка піхов меча
7	Бронзове дзеркало	Бронзові цвяхи	1000 великих гудзиків-напівкульок
8	Мідна чаша	Наконечники стріл	79 малих гудзиків-напівкульок
9	Бронзова ручка від посудини із зображенням крилатої фігури	Фрагменти залізних вудил	38 пластинок лотосів
10	Бронзові уламки	Фрагменти залізних стрижнів	39 пластинок пальмет
11	Залізні уламки	Фрагменти амфор	1 пластинка з протипоставленими зайцями
12	11 дрібних золотих гудзиків	Гладка бронзова бляха, обтягнута золотим листом	Золоті цвяхи
13	2 золоті пластинки у вигляді трикутника з псевдозерню	Череп, пробитий стрілою	7 золотих намистин
14	Пластинка із зображенням боротьби Геракла з левом	Золоті пластинки у вигляді трикутника	3 золоті ворворки
15	2 черепи та решти кістяка	Золоті пластинки із зображенням лежачого лева	Уламки золотих листиків
16	—	Золоті пластинки із зображенням обличчя анфас	Бронзовий дзвоник
17	—	Золоті пластинки із зображенням голови в профіль	Наконечники стріл бронзові, залізні, кістяні
18	—	Золоті пластинки із зображенням квітки лотоса	Залізні ножі з кістяними руків'ями

№	1889 р. (бокова катакомба, насип кургану)	1890 р. (центральна катакомба)	1891 р. (центральна катакомба)
19	—	Золоті пластинки із зображенням пальметки	Срібне намисто
20	—	Золоті пластинки із зображенням голови Медузи	Кільцевий піддон срібної посудини
21	—	2 золоті заклепки	Залізний кинджал із срібною обкладкою піхов
22	—	Камінь від праці	Ворворки кістяні і бронзові
23	—	Бронзові бляхи від зброї	Бронзові просвердлені пластинки від ременя
24	—	Залізне кільце	Фрагмент дерева, оббитий кістяними пластинками
25	—	Кістяна ручка від дзеркала	Залишки лускованого панцира
26	—	Дерев'яна палочка з «бронзовою гайкою»	Фрагменти наконечників списів
27	—	Срібні намистини	Залізні гачки
28	—	Просвердлена фаланга пальця	Залізні стрижні
29	—	Кінські кістки	88 золотих пластинок із зображенням чоловічої голови в профіль
30	—	—	32 золоті пластинки трикутників
31	—	—	59 золотих пластинок із зображенням голови анфас двох штампів
32	—	—	18 золотих пластинок цілих і 3 в уламках овальних із зображенням лежачого лева
33	—	—	Червоноглиняний глечик
34	—	—	Череп та решти кістяка

камери та південно-західному куті виявлено три великі ніші. В 1890 р. було розчищено східну частину камери, наступного — західну. Небіжчиків могло бути щонайменш два — в 1890 р. було знайдено фрагмент черепа, пробитий стрілою, в 1891 р. — ще один череп. Решта кісток була розкидана на дні камери. Серед поховального інвентарю — предмети озброєння, побуту, прикраси, кістки тварин (див. табл. 1). В нішах виявлено уламки залізних та бронзових предметів, кістяні руків'я ножів, шматочки червоної фарби тощо (ОАК за 1890 год; 1893, с. 14—15; ОАК за 1891 год; 1893, с. 69—72; Rolle 1979b, S. 136—137).

За класифікацією В. С. Ольховського катакомби належали до різних типів: бокова 1889 р. — до типу IX, варіанта 1А, це бездромосна однокамерна катакомба з круглою чи квадратною вхідною ямою, що примикала до короткого боку камери; будова центральної катакомби 1890—1891 рр. більш складна, вона належить до варіанта 4А I типу, відомого лише серед поховань найвищої аристократії, це однодромосна багатоканерна катакомба. Довгі вісі камери та вхідної ями паралельні, а камера

з довгими вузькими господарськими нішами-камерами відходить від довгої стінки дромоса вправо (Ольховский 1991, с. 27, 28, 208, 215). Оpubліковано і плани обох катакомб, однак без зазначення джерела походження креслень (рис. 2; Rolle 1979a, S. 67, Tabl. 8; Ольховский 1991, табл. X: 3). Відомі також декілька фотографій, на яких зафіксовано робочі моменти розкопок Шульгівки, зроблені фотографом Г. В. Швамбергом (рис. 3; Спицын 1910, рис. 72; Тихонов, Медведева 2024, илл. 8, 9).

Через відсутність точніших даних, насамперед креслень, немає єдиної думки щодо планіграфічної та хронологічної кореляції обох могил — дослідники характеризували їх як центральну та бокову або ж як основну та впускну чи навіть як одночасні. Дослідники, погоджуючись з думкою Н. І. Веселовського (ОАК за 1890 год; 1893, с. 17—19, с. 14), здебільшого вважають центральною саме катакомбу 1890—1891 рр. (Rolle 1979b, S. 135—137; Ольховский 1991, с. 208; Полидович, Вольная 2005, с. 434; Алексеев 2006, с. 46, 47, 65; Černenko 2006, S. 52, 63; Ліфантій 2018, с. 240), хоча є також інша думка (Ильинская, Тереножкин 1983,

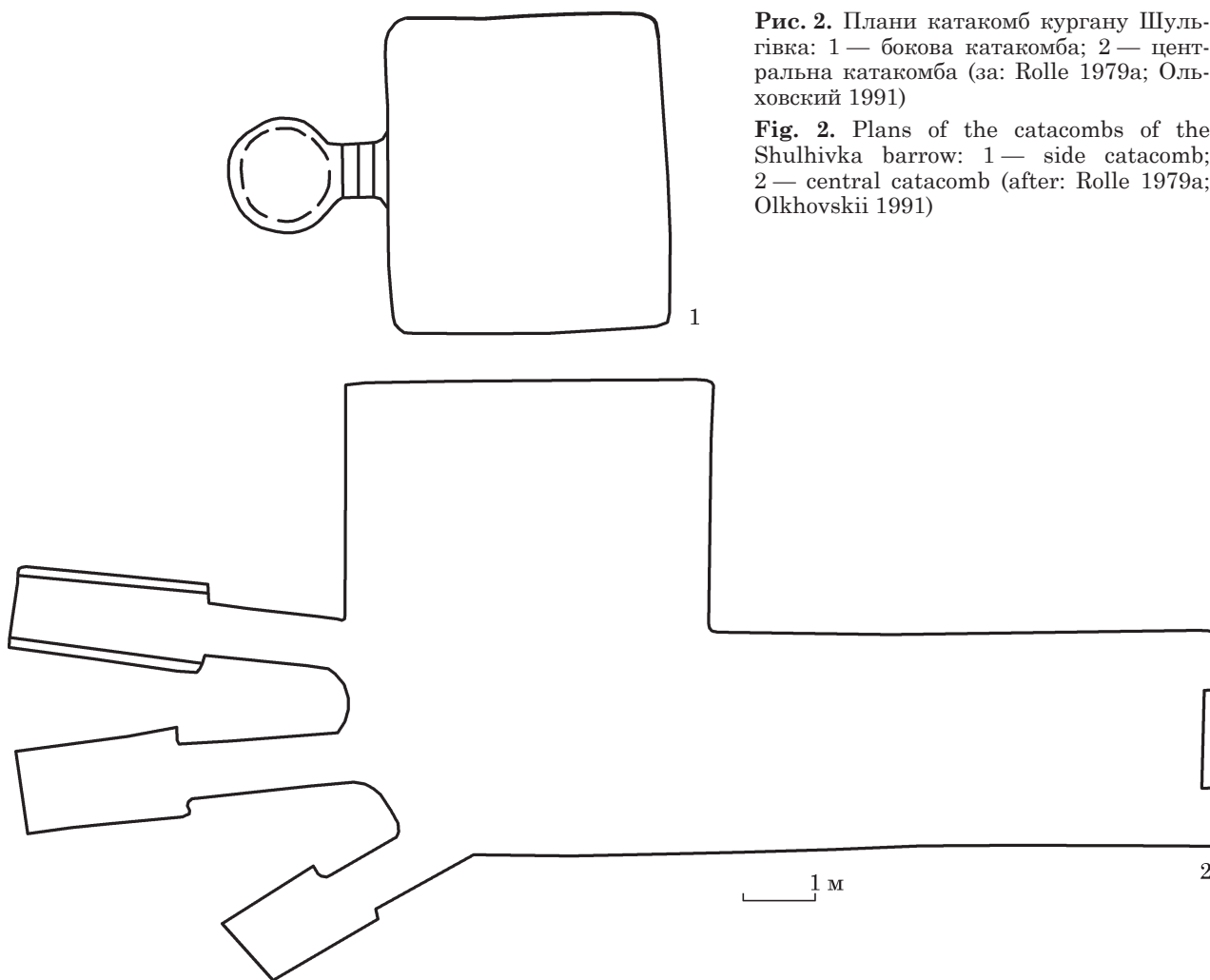

Рис. 2. Плани катакомб кургану Шульгівка: 1 — бокова катакомба; 2 — центральна катакомба (за: Rolle 1979a; Ольховський 1991)

Fig. 2. Plans of the catacombs of the Shulhivka barrow: 1 — side catacomb; 2 — central catacomb (after: Rolle 1979a; Olkhovskii 1991)

с. 150). Існує більше розбіжностей поглядів на можливу послідовність поховань під насипом. М. І. Ростовцев (1925, с. 426) вважав «центральне та бокове поховання» одночасними, обґрунтовуючи це знахідкою в обох могилах «бляшок одних і тих же штамів», хоча насправді в обох комплексах збігаються лише трикутні пластинки, прикрашені псевдозерню, що навряд чи є достатнім аргументом для подібного висновку. А. Ю. Алексеев спочатку вважав катакомбу 1890—1891 рр. впускною (Алексеев 1984, с. 69), а в обох монографіях, без окремого аналізу матеріалів кургану, він зарахував дві катакомби до різних хронологічних груп. Первинне поховання (1889 р.) потрапило до другої (Б), а впускне (1890—1891 рр.) — до четвертої (Г) групи, датованих, відповідно, 360/350—330/325 рр. до н. е. та 330/325 рр. до н. е. — рубіж IV—III ст. до н. е. (Алексеев 1992, с. 156, 157; 2003, с. 277). Трохи пізніше дослідник зайняв більш помірковану позицію, віддаючи перевагу саме «планіграфічному» (центральне — бокове) найменуванню обох комплексів. Навіть не виключаючи ймовірності одночасності поховань, він зазначив неможливість впевненого визначення їхньої хронологічної послідовності (Алексеев 2006, с. 46, 47). Б. М. Мозолевський поставив у

черзі первинним «чоловіче та жіноче» поховання Шульгівки, тобто катакомбу 1890—1891 рр. (Тереножкин, Мозолевський 1988, с. 246). С. А. Скорий, напротив, розглядаючи інвентар цього поховання, презентував його як «впускне» (Скорий 1988, с. 130; Скорий, Хохоровський 2018, с. 70). До думки про одночасність обох катакомб Шульгівки схиляються Ю. В. Болтрик та О. Є. Фіалко (2024, с. 267).

Історія колекції знахідок. Саме починаючи з розкопок Шульгівського кургану за Н. І. Веселовським на чверть століття закріпилася слава головного постачальника скіфського золота до Ермітажу. Однак частину виявлених під час розкопок речей, зазвичай менш атрактивних, могли передавати в інші музеї. Подібна практика розпорощення цілісних комплексів, що викликала обурення у сучасників, не сприяла подальшому збереженню та вивченню матеріалів з того чи іншого кургану. Так сталося і з колекцією знахідок з Шульгівського кургану, яку склали матеріали розкопок, що здійснювали впродовж трьох років. Безпосередньо в ОАКх зазначено три установи, в які було передано матеріали розкопок Н. І. Веселовського, проведених за той період, хоча варто зауважити, що в ці роки дослідник розко-

Рис. 3. Робочі епізоди розкопок кургану Шульгівка. Фотограф Г. В. Швамберг (за: Спицын 1910; Тихонов, Медведєва 2024)
Fig. 3. Working episodes of the excavations of the Shulhivka barrow. Photographer G. V. Shvamberg (after: Spitsyn 1910; Tikhonov, Medvedeva 2024)

пував також інші пам'ятки. Крім Ермітажу, в 1890 р. предмети з розкопок Н. І. Веселовський передавав також в Історичний музей в Москві (ОАК за 1890 год; 1893, с. 132, 133), а в 1889 та 1891 рр. ще й додатково в Музей старожитностей Таврійської ученої архівної комісії у Сімферополі (ОАК за 1889 год; 1892, с. 112, 113; ОАК за 1891 год; 1893, с. 172, 173). Звісно, основну частину знахідок, насамперед найцінніших, отримав Ермітаж, де колекцію було обліковано у складі чотирьох груп — Дн 1898 1/1—9 (тобто 9 інвентарних номерів), Дн 1890 1/1—20, Дн 1891 1/1—44 та Дн 1890—1891 1/1—54. Однак слід враховувати, що під одним інвентарним номером могло бути обліковано різну кількість предметів — від одного до декількох десятків чи сотень. Так, з Шульгівського кургану під номером Дн 1890—1891 1 / 5 було обліковано 1239 золотих гудзиків. Відтак, за приблизними підрахунками, до колекції Дн 1898 було зараховано 21 предмет (з них 17 золотих), Дн 1890 — 130 (65 срібних та 26 золотих), Дн 1891 — 273 (59 срібних та 52 золотих), Дн 1890—1891 — 1859 (77 срібних та 1572 золотих). Саме цю колекцію без залишку було передано з Ермітажу

в Україну відповідно до рішення Паритетної комісії (табл. 2). Цікаво, що під час розподілу ермітажної колекції скіфських старожитностей з України на дві частини — ту, що воліли залишити, та ту, яку планували передати, кожному з курганів, що залишався, протиставляли курган, запропонований для передачі. Так, колекцію з Чортомлика мали «урівноважити» знахідки з Олександропільського кургану, соловські старожитності — матеріали Першого Мордвинівського кургану та срібний «сервіз» з Чмиревої Могили тощо. Шульгівському кургану протиставляли саме Деев курган з огляду на те, що обидві пам'ятки «дають матеріали з пограбованих людських поховань приблизно одного наукового значення, причому «Деев» децю різноманітніший за золотим матеріалом, але «Шульгівка», яку пропонується передати Україні, містить крім золотих, ще дуже цікаві тубільні кістяні вироби та чудові грецькі бронзові, важливі знов-таки для доповнення картини зв'язку стародавньої Скіфії з грецькими центрами» (Полин, Алексеев 2018, с. 470, 473). За іронією долі обидві пам'ятки пов'язує також інший аспект. На останній, 1891 р., досліджен-

Таблиця 2. Витяг зі списку предметів з кургану Шульгівка, переданих до УРСР з Державного Ермітажу (переклад з російської)

Table 2. Excerpt from the list of objects from the Shulhivka barrow, transferred to the URSR from the State Hermitage (translated from Russian)

6. Предмети з кургану Шульгівка. Каталог Кізерницького № 1449—1513; Перший курган біля с. Шульгівка в 12 верстах від Мелітополя (колишн. Таврійськ. губ.) з розкопок Веселовського 1889 р.

№	№	Знахідка
518	3/1	Дзвіночок бронзовий
519	3/2	Дзеркало бронзове
520	3/3	Чаша бронзова
521	3/4	Ручка посудини бронзової
522	3/5	9 гудзиків золотих

№	№	Знахідка
523	3/6	2 гудзика золоті
524	3/7	2 бляшки золоті
525	3/8	3 бляшки золоті
526	3/9	Бляшка золота штампована

1890 р.

№	№	Знахідка
527	1/1	Частини убору від кінської збруї: 3 бронз. [ові] бляшки круглі
528	1/2	5 уламків ланок ланцюжків залізн. [і]
529	1/3	3 цілих і 9 уламків лунниць бронзов. [их]
530	1/4	2 уламки бляхи срібн. [і]
531	1/5	5 уламків круглих срібних пластин
532	1/6	7 уламків пластин срібних
533	1/7	3 кільця бронзові
534	1/8	10 цвяхів бронзових
535	1/9	Уламок черепної кістки людини

№	№	Знахідка
536	1/10	Камінь круглий від праці
537	1/11	2 бляхи бронзові круглі
538	1/12	3 кільця залізні
539	1/13	Уламок стрижня дерев'яного з бронзовою і залізн. [ою] обоймами
540	1/14	25 пронизок срібних
541	1/15	23 пронизки срібні
542	1/16	3 ворворки срібні
543	1/17	Ворворка срібна
544	1/18	Суглоб (так в оригіналі — Л. Б.) пальця людської руки
545	1/19	Бляха бронзова
546	1/20	26 бляшок золотих

1891 р.

№	№	Знахідка	№	№	Знахідка
547	1/1	Пластина золота набивна	568	1/22	24 намистини срібні
548	1/2	Пластина золота набивна	569	1/23	29 намистин срібних
549	1/3	Пластина золота набивна	570	1/24	40 уламків намистин
550	1/4	Уламок пластини золотої	571	1/25	Нижка срібної посудини
551	1/5	Чотири цвяшка золоті	572	1/26	Нижня частина піхов срібних
552	1/6	Бляшка золота	573	1/27	Циліндр кістяний порожнистий
553	1/7	Наконечник у вигляді золотої набивної пластинки	574	1/28	3 ворворки бронзові
554	1/8	Уламок бордюру золотого	575	1/29	Уламок пластинки срібної
555	1/9	Руків'я і частина піхов меча залізного, вкрит. [их] золотом	576	1/30	7 лусочок панцира бронзового
556	1/10	26 цвяшків золотих	577	1/31	Пластинка бронзова напівовальна
557	1/11	7 намистин золотих	578	1/32	4 уламки пластин бронзових
558	1/12	3 покритки золоті	579	1/33	Уламки дерева
559	1/13	Уламок пластинки золотої	580	1/34	Уламок пластинки залізної
560	1/14	Уламок бордюру золотого	581	1/35	Руків'я кинджала залізного
561	1/15	Частина золотої обивки	582	1/36	6 пластинок кістяних
562	1/16	Уламок бляшки золотої	583	1/37	2 уламки пластинок срібних
563	1/17	Дзвоник бронзовий	584	1/38	Голова тварини кістяна
564	1/18	4 наконечника стріл кістяні	585	1/39	3 уламки кістяного циліндра
565	1/19	37 наконечників стріл	586	1/40	2 уламки кістяного циліндра
566	1/20	Наконечник стріли кістяний	587	1/41	Уламок пластини кістяної
567	1/21	45 наконечників стріл залізних	588	1/42	Уламок пластинки срібної
			589	1/43	Уламок клинка меча срібного
			590	1/44	Уламок стрижня залізного

1890—1891 рр.

№	№	Знахідка	№	№	Знахідка
591	1/1	63 гудзики срібні	618	1/28	98 цілих і 3 уламки стріл бронзових
592	1/2	11 гудзиків срібних	619	1/29	48 наконечників стріл бронзових
593	1/3	Бляшка срібна	620	1/30	11 наконечників стріл бронзових
594	1/4	2 бляхи срібні	621	1/31	11 наконечників стріл бронзових
595	1/5	1239 гудзиків золотих	622	1/32	2 наконечника стріл бронзових
596	1/6	Гудзик золотий круглий	623	1/33	Наконечник стріли бронзовий
597	1/7	6 цвяшків золотих	624	1/34	2 наконечника стріл бронзових
598	1/8	19 бляшок золотих	625	1/35	Наконечник стріли бронзовий
599	1/9	51 бляшка золота	626	1/36	Наконечник стріли бронзовий
600	1/10	31 бляшка золота	627	1/37	Наконечник стріли бронзовий
601	1/11	20 бляшок золотих	628	1/38	Руків'я ножа кістяне
602	1/12	20 бляшок золотих	629	1/39	Руків'я ножа кістяне
603	1/13	Ворворка бронзова	630	1/40	Руків'я ножа кістяне
604	1/14	75 бляшок золотих	631	1/41	Руків'я ножа кістяне
605	1/15	35 бляшок золотих	632	1/42	Руків'я ножа кістяне
606	1/16	12 бляшок золотих	633	1/43	Руків'я ножа кістяне
607	1/17	46 гудзиків золотих	634	1/44	Руків'я ножа кістяне
608	1/18	10 гудзиків золотих	635	1/45	Руків'я ножа кістяне восьмигранне
609	1/19	5 гудзиків золотих	636	1/46	Руків'я ножа кістяне
610	1/20	Уламок бляшки золотий	637	1/47	Руків'я ножа кістяне
611	1/21	Уламок пластинки золотий	638	1/48	Руків'я ножа кістяне
612	1/22	5 ворворок кістяних	639	1/49	Руків'я ножа кістяне
613	1/23	3 ворворки кістяні	640	1/50	Руків'я ножа кістяне
614	1/24	2 ворворки кістяні	641	1/51	Руків'я ножа кістяне
615	1/25	Кружок кістяний просвердлений	642	1/52	2 уламки руків'я кістяного
616	1/26	Ворворка кістяна	643	1/53	Пластинка кістяна
617	1/27	Ворворка кістяна	644	1/54	Уламок пластинки кістяної

ня Шульгівки припав початок розкопок Деєва кургана, розпочатих все тим же Н. І. Веселовським та проведених вкрай недбало — під час цих робіт лишилась непоміченою Бокова гробниця з непотривоженим похованням шляхетної жінки, розграбована 5 роками потому місцевими селянами та остаточно дообстежена К. Є. Думбергом. Сумна доля ермітажної частки колекції Шульгівського кургану загальновідома — вона повністю загинула за часів Другої світової війни під час спроби її евакуації та в умовах німецької окупації міста (Бабенко 2018, с. 595—598). Однак начебто збереглися предмети, передані до Історичного музею в Москві, а саме: наконечники стріл — 20 (бронзових?), «пучок» залізних та 6 кістяних (Мелюкова 1964, с. 27, табл. IV: 58; 9: P), бронзові пластини від поясу (інв. № 2674, 3/47; Черненко 1964, с. 32; 1968, с. 63) та панцира (Černenko 2006, S. 52). Варто зауважити, що, визначаючи місце зберігання, дослідники іноді припускаються помилок чи вказують застарілі дані. Так, до ермітажної колекції вже у повоєнний час було включено знаменитий шульгівський односичний меч (Мелюкова 1964, с. 59, прим. 118), а місцем зберігання бронзових пластин від поясу на одній сторінці монографії вказано два різні заклади: в тексті — Історичний музей у Москві, в каталожному опису — Ермітаж (Černenko 2006, S. 63). Донедавна інформація про можливе зберігання частини предметів з Шульгівського кургану в Центральному музеї Тавриди (м. Сімферополь), що веде свій родовід від Музею старожитностей Таврійської ученої архівної комісії, у науковому обігу була відсутня. Про надходження 9 чи 10 золотих предметів з Шульгівки до цього музею згадує місцева краєзнавиця Н. П. Хавер (2019, с. 29). Зараз місто перебуває під російською окупацією і перевірити достовірність цієї інформації неможливо.

Вивчення старожитностей Шульгівського кургану. Матеріали Шульгівського кургану, попри втрату всієї колекції, переданої в 1932 р. з Ермітажу, також раз по раз залучають дослідники в процесі вивчення тих чи інших аспектів скіфської культури. Зазначимо, що відсутність узагальнювального дослідження та загибель колекції суттєво знизили інформаційний потенціал цієї неординарної пам'ятки. Найбільша увага дослідників була прикута саме до предметів озброєння та золотих платівок різних типів.

Предмети озброєння. Мечі. «Візитівкою» Шульгівського кургану став парадний меч з плакованим золотим покриттям руків'ям, прикрашеним рельєфним зооморфним орнаментом та односичним криволінійним клинком (рис. 4: 1a). Доповнював меч срібний неорнаментований наконечник піхов (рис. 4: 1б). Не зовсім характерна для скіфських мечів форма клинка відразу привернула увагу дослідників,

які зверталися до матеріалів кургану, хоча й доволі побіжно (Ростовцев 1925, с. 426; Ginters 1928, S. 36, 37; Мелюкова 1964, с. 59). Окреме дослідження мечу присвятив А. Ю. Алексеев, опублікувавши, окрім більш повного його зображення, докладний опис, зроблений свого часу зберігачем Ермітажу Г. Кізеріцьким, що дозволяє скласти більш повну уяву про втрачений предмет. Сам меч дослідник характеризував як специфічну церемоніальну зброю, що належала «махайрофору» — номарху середнього рівня, дещо нижчому за найвищу знать у соціальній стратифікації Скіфії (Алексеев 2006, с. 44, 45; рис. 1: 1). О. В. Шелехань розглядав шульгівський меч як приклад наслідування фракійських культурних моделей (Shelekhhan 2020, p. 47). Д. А. Топал, застосувавши епонімічний підхід до типології скіфського клинкового озброєння, саме меч із Шульгівки обрав як епонім для найменування групи односичної клинкової зброї та вбачав у їхньому поширенні прояв відцентрових тенденцій у розвитку клинкової зброї у кінці IV ст. до н. е., що спричинило зникнення самого акінака як культурної традиції (Топал 2014, с. 143—150; 2021, с. 327—346).

Другий меч із цього поховання отримав значно менше уваги дослідників. Складений Г. Кізеріцьким опис меча та рисунок його руків'я також опублікував А. Ю. Алексеев (Алексеев 2006, с. 45; рис. 1: 2), фактично ввівши до обігу втрачений артефакт (рис. 4: 2). Клинок меча, крім маленького уламка, не зберігся. Руків'я мало доволі рідкісне оформлення і складалося із залізної пластини, обкладеної з обох боків дерев'яними щитками, та паздовжньої кістяної пластини з вирізами у вигляді округлих западин, в яких на заклепках були прикріплені бронзові кульки. Кістяна пластина з бронзовими кульками прикрашала і овальне навершя. Також збереглися залишки піхов у вигляді срібних пластин в уламках та цвяшків. А. Ю. Алексеев наводить кілька випадків схожого оформлення руків'я, а виявлення двох мечів у одній катакомбі він тлумачить як приклад поховання двох воїнів (с. 56—58). Втім, зважаючи на незрозумілий контекст знахідки, не виключено, що у цьому випадку ми маємо справу з традицією володіння двома мечами або мечем та кинджалом, яка хоч і не набула значного поширення, але зафіксована як у низці поховальних комплексів, так і у вигляді зображень на скіфських кам'яних статуях (Бабенко 2023а, с. 11—19).

Наконечники стріл. Складаючи звід сагайдачних наборів, А. І. Мелюкова врахувала і комплекс шульгівського кургану, але залучила для цього лише наконечники стріл, передані свого часу до Державного історичного музею. Відтак, інформація про репрезентовані типи наконечників у наборі та про їхню кількість виявилася неповною — вказано лише 20 бронзових (4 варіанта 8-го типу II відділу), 6 кістяних

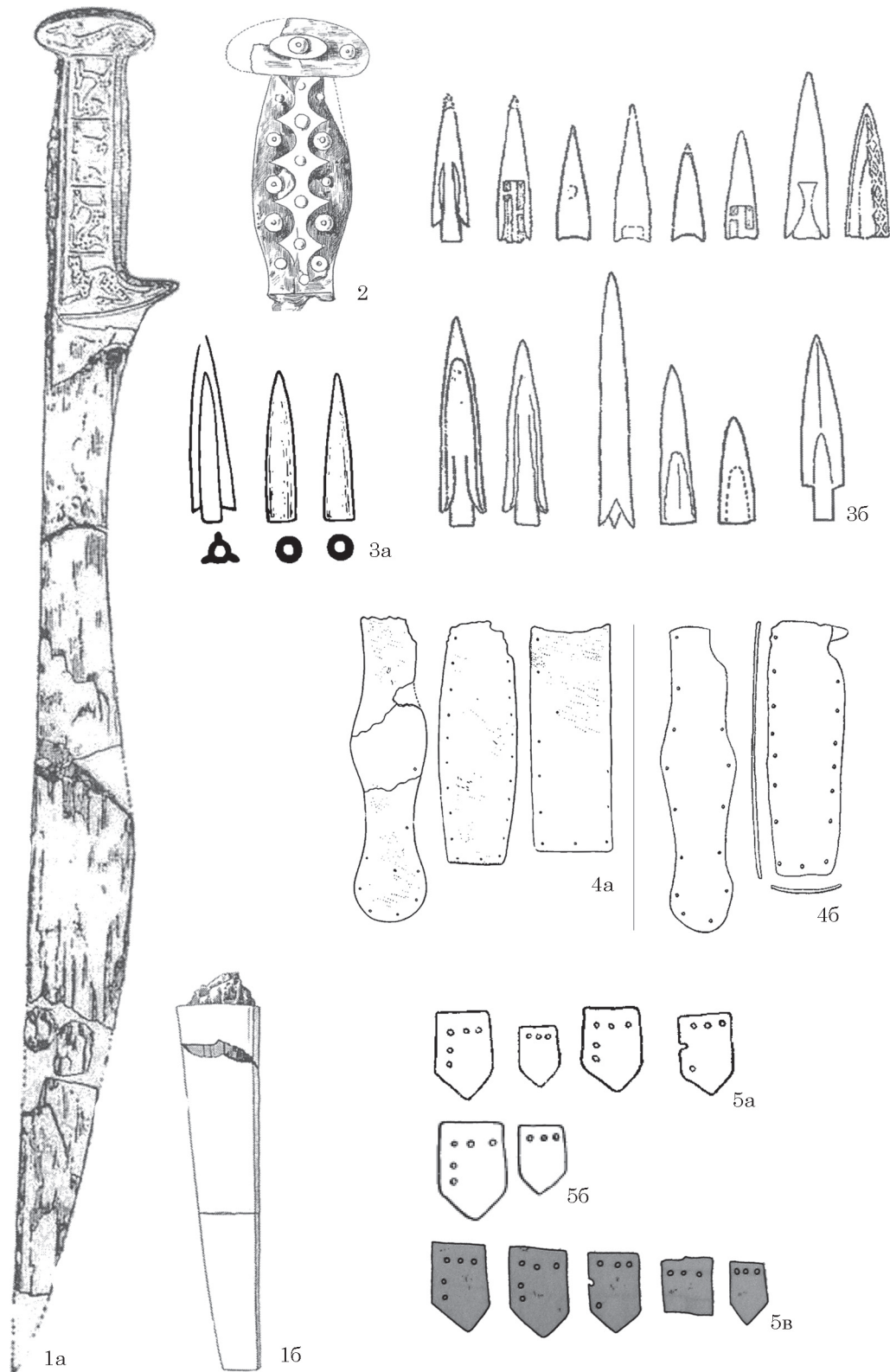

Рис. 4. Предмети озброєння із кургану Шульгівка: 1а — меч з плакованим золотим покриттям руків'ям та односїчним криволїнійним клинком; 1б — сїбний наконечник пїхов меча; 2 — рукїв'я меча з кїстними накладками; 3а — наконечники стрїл з Державного історичного музею; 3б — наконечники стрїл за олівцевими рисунками з інвентарного опису Ермітажа; 4а, б — бронзовї пластини портупейного поясу; 5а—в — лусочки від панцира (за: Мелюкова 1964; Черненко 1964; 1965; 1968; Алексеев 2006; Ćernenko 2006)

Fig. 4. Weapons from the Shulhivka barrow: 1a — sword with a gold-plated hilt and a single-edged curved blade; 1b — silver chape of the sword scabbard; 2 — sword hilt with bone covers; 3a — arrowheads from the State Historical Museum; 3б — arrowheads according to pencil drawings from the Hermitage inventory; 4a, б — bronze plates of a belt; 5a—в — scales from an armour (after: Melyukova 1964; Chernenko 1964; 1965; 1968; Alekseev 2006; Ćernenko 2006)

і «пучок» залізних наконечників та наведено зображення одного бронзового та двох кістяних наконечників (рис. 4: 3а), сам же набір зараховано до 4-ї хронологічної групи (Мелюкова 1964, с. 27, табл. IV: 58; 9: Р1—3). Те, що наконечники стріл цього сагайдачного набору були значно різноманітнішими, наочно демонструють опубліковані А. Ю. Алексеевим олівцеві рисунки їхніх типів з інвентарного опису Ермітажа, а саме: 10 різних типів (варіантів) трилопатевих та тригранних бронзових, 3 типи кістяних та один тип залізних наконечників, на жаль, без зазначення їхньої кількості (рис. 4: 3б; Алексеев 2006, с. 45; рис. 5: А—В). Цей пробіл частково заповнюють дані зі Списку предметів, переданих в УРСР з елліно-скіфського відділення Ермітажу. Так, у групі Дн 1891 обліковано наконечників стріл — 1/18 (4 кістяних), 1/19 (37, матеріал не вказано), 1/20 (кістяний), 1/21 (45 залізних), у групі Дн 1890—1891 — лише бронзові наконечники — 1/28 (98 цілих і 3 уламка), 1/29 (48), 1/30 та 1/31 — по 11, 1/32 та 1/34 — по 2, 1/33, 1/35—1/37 — по 1 наконечнику стріли. Тобто загальна кількість наконечників, переданих до Ермітажу, становила 179 (+37?) бронзових, 5 кістяних та 45 залізних, а з урахуванням наконечників з Державного історичного музею їхня кількість була ще більшою. Цілком можливо, що небіжчика супроводжував не один, а щонайменше два сагайдачні набори.

Захисний обладунок. *Пояс.* Часткову уяву про портупейний пояс із шульгівського кургану дають декілька бронзових пластин з Державного історичного музею (інв. № 2674, 3/47). Зображення двох з них навів та описав Є. В. Черненко (рис. 4: 4б; 1964, с. 32, табл. II: 11, 12; 1968, с. 63, рис. 31: 9; Černenko 2006, S. 63; Taf. 20: 350). А. І. Мелюкова опублікувала всі три пластини (одна з яких з округлим закінченням була, на її думку, кінцевою), відзначивши унікальність шульгівського поясу та його меншу еластичність порівняно з лускатиими поясами (рис. 4: 4а; Мелюкова 1964, с. 75, табл. 22: 13—15).

Панцир. Відомості про декілька видовжених лусочок від панцира, прямокутних у верхній та загострених у нижній частині, опублікував Є. В. Черненко. На рисунку у спеціалізованій статті вони утворюють суцільний ряд із лусочками із кургану 3 біля Борисполя (причому вказано, що шульгівські були бронзовими, а бориспільські — залізними) (рис. 4: 5а; Черненко 1965, с. 88; табл. II: 17), в монографії їх наведено лише дві (рис. 4: 5: б; Черненко 1968, с. 27, рис. 8: 2). Але у підсумковій монографії, окрім лусочок з Історичного музею (три цілих залізних та одного фрагмента бронзової), дослідник використав зображення та опис двох лусочок з каталогу Г. Кізеріцького, де описано дві бронзові лусочки на залишках шкіри, яку, на думку Є. В. Черненка, ермітажний зберігач помилково визначив як залізну основу, до якої кріпила-

ся бронзова лусочка (рис. 4: 5в; Černenko 2006, S. 52; Taf. 15: 246).

Золоті пластинки. На відміну від решти знахідок з Шульгівки зображення пластинок Н. І. Веселовський публікував упродовж трьох років у всіх випусках ОАК, вказуючи навіть їхню кількість, що привернуло посилену увагу до них науковців. У боковій катакомбі (розкопки 1889 р.) було виявлено три варіанти штампа бляшок — із зображенням боротьби Геракла з левом, зайцем, що біжить, та трикутною із псевдозерню (рис. 5: 1—3). У центральній катакомбі (розкопки 1890—1891 рр.) їхня номенклатура налічує 10 варіантів: 3 — з антропоморфними образами, 2 — із зооморфними, 4 — з рослинними та одна — трикутна з псевдозерню, ідентична пластинці з бокової катакомби (рис. 5: 4—13). Окрім цього було знайдено чимало інших виробів із золота, зокрема понад тисячу дрібних напівкулястих гудзиків, цвяшків, намистин, ворворок (?), уламків інших предметів.

Саме золоті пластинки, окрім знахідок мечів, привернули увагу М. І. Ростовцева (1925, с. 426), який відзначив подібність декількох штампів і бляшок із Куль-Оби, хоча і перебільшив ступінь схожості номенклатури пластинок бокової та центральної катакомб — вони збігаються лише за однією, трикутною пластинкою.

Шульгівські золоті пластинки включила до свого зводу Н. А. Онайко (не розподіливши окремі катакомби за комплексами), припустившись прикрої помилки — до шульгівських знахідок було віднесено дві пластинки (Онайко 1970, с. 106, кат. 498д, 498м) у вигляді трьох з'єднаних кружечків та прямокутної із зображенням оленя у профіль, опублікованих у випуску ОАК (1891, с. 74, № 53 і 54) одразу після опису Шульгівського кургану, але знайдених на пам'ятці, що пізніше отримала назву «Деев курган» (Бабенко 2018, с. 609; Величко, Полідович 2021, с. 114). А. Ю. Алексеев вже вказував на цю помилку Н. А. Онайко і не включив їх до переліку пластинок із Шульгівки (Алексеев 1984, с. 66; 2006, с. 66; рис. 5), але нещодавно за інерцією навів як аналог олександропільській пластинці (Полин, Алексеев 2018, с. 544). І дотепер не вдається уникнути цієї джерелознавчої помилки у науковому обігу (Мозолевський, Полин 2005, с. 333; Бессонова 2009, с. 37; Грібкова 2010, с. 51; 2012а, с. 64; 2012б, с. 138; Бидзиля, Полин 2012, с. 298; Полин 2014, с. 140; Канторович 2021, с. 201; Лесков и др. 2023, с. 169). Решту пластинок дослідники раз по раз залучають як аналоги для тих чи інших штампів та з метою визначення хронологічної позиції кургану (Бабенко 2005, с. 138; 2018, с. 610—613; Мозолевський, Полин 2005, с. 311, 331, 332, 359; Полидович, Вольная 2005, с. 477, 501, 504; Полин 2014, с. 132, 139, 143; Ліфантій 2018, с. 80, 87, 110, 125, 133, 153—156 та ін.; Полин, Алексеев 2018, с. 305, 545; Скорый,

Рис. 5. Золоті пластинки із кургану Шульгівка: 1—3 — бокова катакомба, знахідки 1889 р.; 4—13 — центральна катакомба, знахідки 1890—1891 рр. (за: ОАК за 1889 год; 1892; ОАК за 1890 год; 1893; ОАК за 1891 год; 1893); джерела, що публікують золоті трикутні пластини з бічних та центральних катакомб (номери 3 та 13), надають зображення однієї пластини

Fig. 5. Gold plates from the Shulhivka barrow: 1—3 — side catacomb, finds in 1889; 4—13 — central catacomb, finds in 1890—1891 (after: OAK za 1889 god; 1892; OAK za 1890 god; 1893; OAK za 1891 god; 1893); sources, publishing the golden triangular plates from the side and central catacombs (numbers 3 and 13), provide an image of one plate

Хохоровски 2018, с. 67, 68, 70; Daragan, Polin 2022, р. 37, 48, 50; Полин, Дараган 2025, с. 79, 85, рис. 80: 36; 82: 5).

Решту предметів поховального інвентарю через відсутність їхнього зображення та втрату колекції дослідники залучали вкрай рідко, зазвичай у вигляді згадування про знахідку, на кшталт «уламків амфор» та «розбитого глечика з червоної глини» (Онайко 1970, с. 96, 100: кат. 255, 387), дзеркал (Кузнецова 2002, с. 293), фрагментів чорноглиняної ліпної посудини (Полин, Алексеев 2018, с. 245) тощо. Найбільш повний перелік знайдених предметів репре-

зентовано в трьох випусках ОАК, який, використавши як джерело, узагальнила Р. Ролле (Rolle 1979b, S. 135—137). Порівнюючи його зі списком переданої з Ермітажу в УРСР колекції предметів із Шульгівського кургану, можна відзначити їхню обопільну невідповідність. Так, наприклад, зі згаданих в ОАК знахідок з розкопок 1889 р. до Ермітажу не надійшли уламки амфор і ліпних горщиків, бронзові пластинки від кінської збруї, уламки залізних і бронзових предметів, кістки коней, корів, овець зі слідами окислів зеленого кольору, тобто найменш атрактивний матеріал. Але у звітах, опуб-

Рис. 6. Безпаспортні бронзові дзвіночки з колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова: 1—3 — реєвакуйовані з Уфи; 4—8 — зі спалених фондів музею (Арх 149/107—109; Арх 96/1—3; Арх 32/68, 69). Фото Л. І. Бабенка

Fig. 6. Unregistered bronze bells from the collection of the M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum: 1—3 — re-located from Ufa; 4—8 — from the burned museum collections (Arch 149/107—109; Arch 96/1—3; Arch 32/68, 69). Photo by L. I. Babenko

лікованих в ОАК, майже не згадуються кістяні вироби, а їх, згідно зі списком переданих предметів, було чимало. Окрім кістяних руків'їв ножів, наконечників стріл чи пластинок та їхніх уламків, було знайдено 12 кістяних ворворок (Дн 1890—1891 1/22—24, 26, 27), кружок кістяний просвердлений (Дн 1890—1891 1/25), один цілий порожнистий (Дн 1891 1/27) і в два в уламках (Дн 1891 1/39, 40) кістяні циліндри. Ці циліндри та кружок могли бути деталями кістяного набірною веретена, знахідки яких добре відомі у скіфських похованнях² (порівн. знахідку дерев'яної стрижня («палочки») з бронзовою та залізною обоймою).

В колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова зберігається кілька

депаспортизованих дзвоників — 3 дзвоника (Арх 149/107—109) було повернуто з евакуації з Уфи (рис. 6: 1—3), ще кілька (рис. 6: 4—8) — знайдено на попелищі археологічної виставки, відкритої в окупованому Харкові в листопаді 1942 р. та зруйнованої пожежею у лютому наступного року (Арх 96/1—3; Арх 32/68, 69). Аналіз довоєнних надходжень археологічних знахідок до музею дозволяє «зв'язати» їх саме з колекцією, переданою в 1932 р. з Ермітажу. В цій колекції дзвоника входили до складу трьох комплексів — Олександрополя (27 дзвіночків), Чмиревої Могили (31 дзвіночок) та Шульгівського кургану, де було знайдено два дзвоника — в боковій (Дн 1889 3/1) та центральній (Дн 1891 1/17) катакомбах. Під час підготовки публікації матеріалів Олександропольського кургану і звірення їхніх параметрів із записами ермітажної інвентарної книги було з'ясовано непричетність дзвоників до цього комплексу. Наразі провести подіб-

2. Про комплекси з веретеном див. (Мозолевський, Полин 2005, с. 172, кат. 15, рис. 97; Полин 2014, с. 129, 130; Daragan, Polin 2026, р. 100—105, fig. 4—7).

не звіряння для перевірки їхньої причетності виключно до знахідок з Чмиревої Могили чи, можливо, і до Шульгівського кургану неможливо.

Висновки. Можна констатувати, що, попри перманентні інформаційні втрати Шульгівського кургану — ніщивну пограбованість обох катакомб, доволі поверхневу фіксацію розкопок, які стали для Н. І. Веселовського першим польовим досвідом дослідження великого скифського кургану, загибель колекції під час Другої світової війни, ця поховальна пам'ятка посідає помітне місце в джерелознавчій базі скифознавства. Матеріали кургану періодично залучають для побудови хронологічної стратифікації Скифії, характеристики окремих категорій матеріальної культури, насамперед озброєння та золотих аплікацій. Звісно, за менш драматичних обставин значення та роль цього комплексу в науковому обігу були б більш помітними. Але навіть за наявних втрат інформаційний потенціал не вичерпано і його можна суттєво доповнити завдяки публікації відповідних записів каталогу Г. Кізерницького, в якому знахідки з Шульгівського кургану складають 65 пунктів (№ 1449—1513), та записів з інвентарної книги Ермітажу. Ще одним додатковим джерелом є матеріали архіву Інституту історії матеріальної культури — лише нещодавно було опубліковано дві фотографії, на яких зафіксовано один із епізодів розкопок центральної катакомби. Також відсутня більш-менш повна уява про колекцію знахідок з кургану в Державному історичному музеї та в Центральному музеї Тавриди. Оприлюднення цих джерел могло б хоч частково заповнити наявні інформаційні прогалини про Шульгівський курган. Наразі, в умовах російсько-української війни та російської окупації частини території України, вирішити ці проблеми у найближчій перспективі неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексеев, А. Ю. 1984. О месте Чертомлыкского кургана в хронологической системе погребений скифской знати IV—III вв. до н. э. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 25, с. 65-75.
- Алексеев, А. Ю. 1992. *Скифская хроника. Скифы в VII—IV вв. до н. э.: историко-археологический очерк*. Санкт-Петербург: Петербургкомстат.
- Алексеев, А. Ю. 2003. *Хронография Европейской Скифии VII—IV веков до н. э.* Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж.
- Алексеев, А. Ю. 2006. Акинак или махайра? (Мечи из раскопок Н. И. Веселовского у с. Шульговки в 1891 г.). В: Петренко, В. Г., Яблонский, Л. Т. (ред.). *Древности скифской эпохи*. Москва: ИА РАН, с. 43-65.
- Бабенко, Л. И. 2005. *Песочинский курганный могильник скифского времени*. Харьков: Райдер.
- Бабенко, Л. И. 2010. К истории коллекции предметов из Литого (Мельгуновского) кургана. В: *Проблемы истории и археологии Украины. Материалы VII Международной археологической конференции (Харьков, 28—29 октября 2010 г.)*. Харьков: НТМТ, с. 28, 29.
- Бабенко, Л. И. 2012. К истории коллекции предметов из Литого (Мельгуновского) кургана. *Российская археология*, 3, с. 20-27.
- Бабенко, Л. И. 2013. Навершя з Олександропільського кургану у збірці Харківського історичного музею. В: Сошнікова, О. М. (ред.). *Дев'ятнадцять Сумцовські читання*. Харків: Майдан, с. 219-225.
- Бабенко, Л. И. 2014. Краплеподібна підвіска із Олександропільського кургану в зібранні Харківського історичного музею. В: Сошнікова, О. М. (ред.). *Двадцять Сумцовські читання*. Харків: Майдан, с. 269-274.
- Бабенко, Л. И. 2015. Золоті підвіски із Олександропільського кургану у колекції Харківського історичного музею. В: Строкова, Л. В. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ, с. 47-52.
- Бабенко, Л. И. 2016а. О количестве наверший в Чмиревой Могиле. В: *Проблеми історії та археології України. Матеріали X Міжнародної наукової конференції, присвяченої 125-річчю професора К. Е. Гриневича (Харків, 4—5 листопада 2016 р.)*. Харків: НТМТ, с. 19.
- Бабенко, Л. И. 2016б. Золоті бляшки із Олександропільського кургану у збірці Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. В: Сошнікова, О. М. (ред.). *Двадцять другі Сумцовські читання*. Харків: Майдан, с. 283-289.
- Бабенко, Л. И. 2018. Коллекция Александропольского кургана в собрании Харьковского исторического музея имени Н. Ф. Сумцова. В: Полин, С. В., Алексеев, А. Ю. *Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье*. Киев; Берлин: О. Філюк, с. 591-627, 918-922.
- Бабенко, Л. И. 2019. Навершя із Чмиревої могили (знахідка 1898 року). *Археологія і давня історія України*, 4, с. 295-312. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.04.22>
- Бабенко, Л. И. 2021а. Втрачені шедеври: з історії «ермітажною» колекції скифських старожитностей у Харкові. В: Сошнікова, О. М. (ред.). *Двадцять сьомі Сумцовські читання*. Харків: Майдан, 2021, с. 103-116.
- Бабенко, Л. И. 2021б. Головний убір дівчини-скиф'янки з Першого Мордвинівського кургану. *Сходознавство*, 87, с. 51-94. DOI: <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2021.87.051>
- Бабенко, Л. И. 2022а. Незавершена реституція. В: Темірова, Н. (ред.). *Трансформації історичної пам'яті: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, с. 62-64.
- Бабенко, Л. И. 2022б. Перший Мордвинівський — трагічна доля зразкового кургану. В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ, Скарбниця Національного музею історії України — філія Національного музею історії України, 24 грудня 2020 р. Київ: Фенікс, с. 25-38.
- Бабенко, Л. И. 2023а. Два акінака у паноплії скифського воїна. В: Оліцький, В. О. *Археологія Північно-Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Суми, 27 квітня 2023 р.)*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, с. 11-19.

- Бабенко, Л. І. 2023b. Іллінецький курган — історія втраченої колекції. В: Сошнікова, О. М. (ред.). *Двадцять дев'яти Сумцовські читання*. Харків: Майдан, с. 156-164.
- Бабенко, Л. І. 2023c. Щодо атрибуції деяких предметів з Литої Могили. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 241-256. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2023.02.18>
- Бабенко, Л. І., Задников, С. А. 2014. Круглые листовые бляхи из Александропольского кургана. *Науківі записки. Серія: Історичні науки*, 21, с. 123-140.
- Бессонова, С. С. 2009. Ритон из Братолюбовского кургана (к вопросу о датировке центрального захоронения). В: Бессонова, С. С. (ред.). *Эпоха раннего железа*. Киев; Полтава: ИА НАН Украины, с. 30-38.
- Бидзиля, В. И., Полин, С. В. 2012. *Скифский царский курган Гайманова Могила*. Киев: Скиф.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, Е. Е. 2010. Скифские курганы на р. Ташенак в Северо-Западном Приазовье. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 10, с. 220-256.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 2024. *Курган Огуз. Могила одного з останніх царів Скіфії*. Київ: ІА НАН України.
- Величко, Є. О., Полідович, Ю. Б. 2021. Предметы з кургану Огуз в колекції В. Н. та Б. І. Ханенків (за матеріалами Музею історичних коштовностей України). *Археологія та давня історія України*, 3, с. 104-121. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2021.03.05>
- Грїбкова, А. А. 2012a. Зооморфні сюжети на пластинах-аплікаціях з курганів Дніпровського Лісостепу на основі колекції Музею історичних коштовностей України. В: Строкова, Л. В. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ: МІКУ, с. 60-68.
- Грїбкова, Г. О. 2010. Ювелірні вироби з кургану поблизу села Будки на Посуллі. В: Строкова, Л. В., Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ: Фенікс, с. 44-54.
- Грїбкова, Г. О. 2012b. Типологія пластин-аплікацій з курганів Дніпровського Лісостепу з колекції Музею історичних коштовностей України. *Праці Центру пам'яткознавства*, 22, с. 136-151.
- Задников, С. А. 2019. Коллекция предметов из Александропольского кургана в собрании Музея археологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. *Археологія і давня історія України*, 4, с. 285-294. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.04.21>
- Ильинская, В. А., Тереножкин, А. И. 1983. *Скифия VII—IV вв. до н. э.* Киев: Наукова думка.
- Канторович, А. Р. 2022. *Искусство скифского звероного стиля Восточной Европы. Классификация, типология, хронология, эволюция*. 2. Москва: МГУ.
- Кузнецова, Т. М. 2002. *Зеркала Скифии VI—III веков до н. э.* 1. Москва: Индрик.
- Лесков, А. М., Полин, С. В., Дараган, М. Н., Белан, Ю. А. 2023. *Скифские курганы Левобережной Херсонщины (раскопки А. М. Лескова в 1968—1972 гг.)*. 1. Кишинев; Киев: О. Філюк.
- Ліфантій, О. В. 2018. *Коштовні металеві аплікації костюма населення Степової Скіфії VII—III ст. до н. е.* Дисертація канд. іст. наук. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут археології НАН України.
- Мелюкова, А. И. 1964. *Вооружение скифов*. Свод археологических источников, Д1-4, Москва: Наука.
- ОАК за 1889 год. 1892. *Отчет Императорской Археологической комиссии за 1889 год*. Санкт-Петербург: Императорская Академия наук.
- ОАК за 1890 год. 1893. *Отчет Императорской Археологической комиссии за 1890 год*. Санкт-Петербург: Императорская Академия наук.
- ОАК за 1891 год. 1893. *Отчет Императорской Археологической комиссии за 1891 год*. Санкт-Петербург: Императорская Академия наук.
- Ольховский, В. С. 1991. *Погребально-поминальная обрядность населения Степной Скифии VII—III вв. до н. э.* Москва: Наука.
- Онайко, Н. А. 1970. *Античный импорт в Приднепровье и Побужье в IV—III вв. до н. э.* Свод археологических источников, Д1-27. Москва: Наука.
- Полидович, Ю. Б., Вольная, Г. Н. 2005. Образ зайца в скифском искусстве. В: Гуляев, В. И. (ред.). *Древности Евразии от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти В. С. Ольховского*. Москва: ИА РАН, с. 425-436.
- Полин, С. В. 2014. *Скифский Золотобалковский курганный могильник V—IV вв. до н. э. на Херсонщине*. Киев: О. Філюк.
- Полин, С. В., Алексеев, А. Ю. 2018. *Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье*. Киев; Берлин: О. Філюк.
- Полин, С. В., Дараган, М. Н. 2025. *Скифское золото из курганов Северо-западного Приазовья (из раскопок Херсонской экспедиции Института археологии в 1980—1987 гг.)*. Кишинев; Киев: Ліра-К.
- Придик, Е. М. 1911. *Мельгуновский клад 1763 года*. Материалы по археологии России, 31. Санкт-Петербург: Главное управление уделов.
- Ростовцев, М. И. 1925. *Скифия и Боспор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических*. Ленинград: Российская академия истории материальной культуры.
- Скорый, С. А. 1998. Основы археологического датирования Большого Рыжановского кургана. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XIX, с. 119-137.
- Скорый, С. А., Хохоровски, Я. 2018. *Большой Рыжановский курган*. Киев: О. Філюк.
- Солом'яний, І. 2020. Курган Шульгівка — археологічна пам'ятка поховання скіфської знаті IV століття до нашої ери. В: Янущенко, Д. В. (ред.). *Збірка матеріалів Обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді «Пам'ятки Запорізького краю» 2018—2019 рр.* 2: «Пам'ятки археології», «Пам'ятки історії», «Пам'ятки архітектури та містобудування». Запоріжжя: КЗ «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» ЗОР, с. 4-9.
- Спицын, А. А. 1910. *Археологические раскопки*. Санкт-Петербург: Р. Голике и А. Вильборг.
- Тереножкин, А. И., Мозолевский, Б. Н. 1988. *Мелитопольский курган*. Киев: Наукова думка.
- Тихонов, И. Л., Медведева, М. В. 2024. От Афрасиаба к скифским курганам. В: Рябова, Т. В. (ред.). *Эпохи, курганы, находки. К 175-летию со дня рождения Н. И. Веселовского: каталог выставки*. Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, с. 14-35.
- Топал, Д. А. 2014. Финальная линия развития мечей классической Скифии. Соотношение типов Чертомлык и Шульговка. *Stratum plus*, 3, с. 129-156.
- Топал, Д. А. 2021. *Акинак на западе скифского мира*. Bibliotheca «Tyragetia», 35. Кишинев; Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Хавер, Н. П. 2018. Два століття Новомиколаївки. *Мелітопольський краєведческий журнал*, 11, с. 8-14.

Хавер, Н. П. 2019. Шульгівський курган — вікно у минуле. *Мелітопольський краєведческий журнал*, 14, с. 25-29.

Черненко, Е. В. 1968. *Скифский доспех*. Киев: Наукова думка.

Черненко, Е. В. 1964. Скіфські бойові пояси. *Археологія*, XVI, с. 27-48.

Черненко, Е. В. 1965. Панцири скіфського часу. *Археологія*, XVIII, с. 77-104.

Černenko, E. V. 2006. *Die Schutzwaffen der Skythen*. Stuttgart: Steiner.

Daragan, M., Polin, S. 2022. Golden jewellery of the Vodoslavka Scythian burial-ground of the second and third quarters of the 4th century BC. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 28 (1), p. 23-109. DOI: <https://doi.org/10.1163/15700577-20221400>

Daragan, M., Polin, S. 2026. Objects Made from Human Crania in Scythian Burials in the Northern Black Sea Region. In: Simpson, J. (ed.). *Gold, Silver and Glass: Power Networks, Cultural Identities, Technology Transfers and Agency across the Old World (7th Century BC — 1st Century AD)*. Oxford: Archaeopress, p. 92-117. DOI: <https://doi.org/10.2307/jj.38507935.11>

Ginters, W. 1928. *Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland*. Berlin: De Gruyter.

Rolle, R. 1979a. *Totenkult der Skythen*. I: Das Steppegebiet. 1. Text und Tafeln. Berlin; New York: de Gruyter.

Rolle, R. 1979b. *Totenkult der Skythen*. I: Das Steppegebiet. 2. Katalog. Berlin; New York: de Gruyter.

Shelekhin, O. 2020. *Swords and daggers of the Scythian forest-steppe*. Oxford: British Archaeological Reports.

REFERENCES

Alekseev, A. Iu. 1984. O meste Chertomlykского кургана в хронологической системе погребения скифской знати IV—III вв. до н. е. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 25, s. 65-75.

Alekseev, A. Iu. 1992. *Скифская хроника. Скифы в VII—IV вв. до н. е.: историко-археологический очерк*. Санкт-Петербург: Петербургкомстат.

Alekseev, A. Iu. 2003. *Хронография Европейской Скифии VII—IV веков до н. е.* Санкт-Петербург: Gosudarstvennyi Ermitazh.

Alekseev, A. Iu. 2006. Akinak ili makhaira? (Mechi iz raskopok N. I. Veselovskogo u s. Shulgovki v 1891 g.). In: Petrenko, V. G., Iablonskii, L. T. (ed.). *Drevnosti скифской эпохи*. Москва: IA RAN, s. 43-65.

Babenko, L. I. 2005. *Pesochinskii kurgannyi mogilnik скифского времени*. Kharkov: Raider.

Babenko, L. I. 2010. K istorii kolektsii predmetov iz Litogo (Melgunovskogo) kurgana. In: *Problemy istorii i arkeologii Ukrainy. Materialy VII Mezhdunarodnoi arkeologicheskoi konferentsii (Kharkov, 28—29 oktiabria 2010 g.)*. Kharkov: NTMT, s. 28, 29.

Babenko, L. I. 2012. K istorii kolektsii predmetov iz Litogo (Melgunovskogo) kurgana. *Rossiiskaia arkeologiya*, 3, s. 20-27.

Babenko, L. I. 2013. Navershia z Oleksandropil'skoho kurhanu u zbirtsi Kharkivskoho istorichnoho muzeiu. In: Soshnikova, O. M. (ed.). *Dev'iat'siati Sumtsovskii chytannia*. Kharkiv: Maidan, s. 219-225.

Babenko, L. I. 2014. Kraplepodibna pidviska iz Oleksandropil'skoho kurhanu u zbirtsi Kharkivskoho istorichnoho muzeiu. In: Soshnikova, O. M. (ed.). *Dvads'iat' Sumtsovskii chytannia*. Kharkiv: Maidan, s. 269-274.

Babenko, L. I. 2015. Zoloti pidvisky iz Oleksandropil'skoho kurhanu u kolektsii Kharkivskoho istorichnoho muzeiu. In:

Strokova, L. V. (ed.). *Muzeini chytannia. Materialy naukovoï konferentsii «Iuvelirne mystetstvo — pohliad kriz viky»*. Kyiv, s. 47-52.

Babenko, L. I. 2016a. O kolichestve naversхий v Chmyrevoi Mogile. In: *Problemy istorii ta arkeologii Ukrainy. Materialy X Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 125-richchii profesora K. E. Hrynevycha (Kharkiv, 4—5 lystopada 2016 r.)*. Kharkiv: NTMT, s. 19.

Babenko, L. I. 2016b. Zoloti bliashky iz Oleksandropil'skoho kurhanu u zbirtsi Kharkivskoho istorichnoho muzeiu imeni M. F. Sumtsova. In: Soshnikova, O. M. (ed.). *Dvads'iat druhi Sumtsovskii chytannia*. Kharkiv: Maidan, s. 283-289.

Babenko, L. I. 2018. Kolleksiia Aleksandropolskogo kurgana v sobranii Kharkovskogo istoricheskogo muzeia imeni N. F. Sumtsova. In: Polin, S. V., Alekseev, A. Iu. *Skifskii tsarskii Aleksandropolskii kurgan IV v. do n. e. v Nizhnem Podneprove*. Kiev; Berlin: O. Filiuk, s. 591-627, 918-922.

Babenko, L. I. 2019. Navershia iz Chmyrevoi mohyly (znakhidka 1898 roku). *Arkeologhiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4, s. 295-312. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.04.22>

Babenko, L. I. 2021a. Vtracheni shedevry: z istorii «ermi-tazhnoi» kolektsii skifskikh starozhytnosti u Kharkovi. In: Soshnikova, O. M. (ed.). *Dvads'iat somi Sumtsovskii chytannia*. Kharkiv: Maidan, 2021, s. 103-116.

Babenko, L. I. 2021b. Holovnyi ubir divchyny-skifianky z Pershoho Mordvynivskoho kurhanu. *Shkhodoznavstvo*, 87, s. 51-94. DOI: <https://doi.org/10.15407/shkhodoznavstvo2021.87.051>

Babenko, L. I. 2022a. Nezavershena restyuttsiia. In: Temirova, N. (ed.). *Transformatsii istorichnoi pam'iaty: zbiryk materialiv III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, s. 62-64.

Babenko, L. I. 2022b. Pershyi Mordvynivskiy — trahichna dolia zazkovoho kurhanu. In: Klochko, L. S. (ed.). *Muzeini chytannia. Materialy naukovoï konferentsii «Iuvelirne mystetstvo — pohliad kriz viky»*. Kyiv, *Skarbnytsia Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy — filiiia Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy, 24 hrudnia 2020 r.* Kyiv: Feniks, s. 25-38.

Babenko, L. I. 2023a. Dva akinaka u panoplii skifskoho voïna. In: Olitskyi, V. O. (ed.). *Arkeologhiia Pivnichno-Skhidnoi Ukrainy: zdobutky, suchasnyi stan ta perspektyvy: materialy IV Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (Sumy, 27 kvitnia 2023 r.)*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, s. 11-19.

Babenko, L. I. 2023b. Illinetskyi kurhan — istoriia vtrachenoï kolektsii. In: Soshnikova, O. M. (ed.). *Dvads'iat dev'iat' Sumtsovskii chytannia*. Kharkiv: Maidan, s. 156-164.

Babenko, L. I. 2023c. Shchodo atrybutsiï deiakyykh predmetiv z Lytoi Mohyly. *Arkeologhiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 241-256. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2023.02.18>

Babenko, L. I., Zadnikov, S. A. 2014. Kruglye listovye bliakhi iz Aleksandropolskogo kurgana. *Naukovi zapysky. Seriia: Istorychni nauky*, 21, s. 123-140.

Bessonova, S. S. 2009. Riton iz Bratoliubovskogo kurgana (k voprosu o datirovke tsentralnogo zakhronennia). In: Bessonova, S. S. (ed.). *Epokha rannego zheleza*. Kiev; Poltava: IA NAN Ukrainy, s. 30-38.

Bidzilia, V. I., Polin, S. V. 2012. *Skifskii tsarskii kurgan Gaimanova Mogila*. Kiev: Skif.

Boltrik, Iu. V., Fialko, E. E. 2010. Skifskie kurgany na r. Tashchenak v Severo-Zapadnom Priazove. *Materialy ta doslidzhennia z arkeologii Skhidnoi Ukrainy*, 10, s. 220-256.

Boltryk, Yu. V., Fialko, O. Ye. 2024. *Kurhan Ohuz. Mohyla odnogo z ostannikh tsariv Skifii*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Velychko, Ye. O., Polidovych, Yu. B. 2021. Predmetry z kurhanu Ohuz v kolektsii V. N. ta B. I. Khanenkin (za materialamy Muzeiu istorichnykh koshtovnosti Ukrainy). *Arkeologhiia ta davnia istoriia Ukrainy*, 3, s. 104-121. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2021.03.05>

Hribkova, A. A. 2012a. Zoomorfni shuzhety na plastynakh-aplikatsiakh z kurhaniv Dniprovskoho Lisostepu na osnovi kolektsii Muzeiu istorichnykh koshtovnosti Ukrainy. In: Strokova, L. V. (ed.). *Muzeini chytannia. Materialy naukovoï konferentsii «Iuvelirne mystetstvo — pohliad kriz viky»*. Kyiv: MIKU, s. 60-68.

Hribkova, H. O. 2010. Yuvelirni vyroby z kurhanu poblyzu sela Budky na Posulli. In: Strokova, L. V., Klochko, L. S. (ed.).

Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii «Juvelirne mystetstvo — pohliad kriz viky». Kyiv: Feniks, s. 44-54.

Hribkova, H. O. 2012b. Typolohiia plastyn-aplikatsii z kurhaniv Dniprovskoho Lisostepu z koleksii Muzeiu istorychnykh koshtovnosti Ukrainy. *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva*, 22, s. 136-151.

Zadnikov, S. A. 2019. Kolleksiia predmetov iz Aleksandropolskogo kurgana v sobranii Muzeia arkheologii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina. *Arkheolohiia ta davnia istoriia Ukrainy*, 4, s. 285-294. DOI: <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.04.21>

Pinskaia, V. A., Terenozhkin, A. I. 1983. *Skifiia VII—IV vv. do n. e.* Kiev: Naukova dumka.

Kantorovich, A. R. 2022. *Iskusstvo skifskogo zverinogo stilia Vostochnoi Evropy. Klassifikatsiia, tipologiia, khronologiia, evoliutsiia*. 2. Moskva: MGU.

Kuznetsova, T. M. 2002. *Zerkala Skifii VI—III vekov do n. e.* 1. Moskva: Indrik.

Leskov, A. M., Polin, S. V., Daragan, M. N., Belan, Iu. A. 2023. *Skifskie kurgany Levoberezhnoi Khersonshchiny (raskopki A. M. Leskova v 1968—1972 gg.)*. 1. Kishineu; Kiev: O. Filiuk.

Lifantii, O. V. 2018. *Koshtovni metalevi aplikatsii kostiuna naselennia Stepovoi Skifii VII—III st. do n. e.* Dysertatsiia kand. ist. nauk. Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademii», Instytut arkheolohii NAN Ukrainy.

Meliukova, A. I. 1964. *Vooruzhenie skifov*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1-4, Moskva: Nauka.

OAK za 1889 god. 1892. *Otchet Imperatorskoi Arkheologicheskoi komissii za 1889 god.* Sankt-Peterburg: Imperatorskaia Akademiia nauk.

OAK za 1890 god. 1893. *Otchet Imperatorskoi Arkheologicheskoi komissii za 1890 god.* Sankt-Peterburg: Imperatorskaia Akademiia nauk.

OAK za 1891 god. 1893. *Otchet Imperatorskoi Arkheologicheskoi komissii za 1891 god.* Sankt-Peterburg: Imperatorskaia Akademiia nauk.

Olkhovskii, B. C. 1991. *Pogrebarno-pominalnaia obriadnost naselennia Stepnoi Skifii VII—III vv. do n. e.* Moskva: Nauka.

Onaiko, N. A. 1970. *Antichnyi import v Pridneprove i Pobuzhe v IV—III vv. do n. e.* Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1-27, Moskva: Nauka.

Polidovich, Iu. B., Volnaia, G. N. 2005. Obraz zaitsa v skifskom iskusstve. In: Guliaev, V. I. (ed.). *Drevnosti Evrazii ot rannei bronzy do rannego srednevekovia. Pamiati V. S. Olkhovskogo*. Moskva: IA RAN, s. 425-436.

Polin, S. V. 2014. *Skifskii Zolotobalkovskii kurgannyi mogilnik V—IV vv. do n. e. na Khersonshchine*. Kiev: O. Filiuk.

Polin, S. V., Alekseev, A. Iu. 2018. *Skifskii tsarskii Aleksandropolskii kurgan IV v. do n. e. v Nizhnem Podneprove*. Kiev; Berlin: O. Filiuk.

Polin, S. V., Daragan, M. N. 2025. *Skifskoe zloto iz kurganov Severo-zapadnogo Priazovia (iz raskopok Khersonskoi ekspeditsii Instituta arkheologii v 1980—1987 gg.)*. Kishineu; Kiev: Lira-K.

Pridik, E. M. 1911. *Melgunovskii klad 1763 goda*. Materialy po arkheologii Rossii, 31. Sankt-Peterburg: Glavnoe upravlenie udelov.

Rostovtsev, M. I. 1925. *Skifiia i Bospor. Kriticheskoe obozrenie pamiatnikov literaturnykh i arkheologicheskikh*. Leningrad: Rossiiskaia akademiia istorii materialnoi kul'tury.

Skoryi, S. A. 1998. Osnovy arkheologicheskogo datirovaniia Bolshogo Ryzhanovskogo kurgana. *Materialy i spravozdania Rzeszowskiego Ośrodku Archeologicznego*, XIX, s. 119-137.

Skoryi, S. A., Khokhorovski, Ia. 2018. *Bolshoi Ryzhanovskii kurgan*. Kiev: O. Filiuk.

Solom'iany, I. 2020. Kurhan Shulhivka — arkheolohichna pam'iatka pokhovannia skifskoi znati IV stolittia do nashoi ery. In: Yanushchenko, D. V. (ed.). *Zbirka materialiv Oblasnoho konkursu poshukovykh robiv uchnivskoi molodi «Pam'iatky Zaporizkoho kraiu» 2018—2019 rr.* 2: «Pam'iatky arkheolohii», «Pam'iatky istorii», «Pam'iatky arkhitektury ta mistobuduvannia». Zaporizhzhia: KZ «Zaporizkyi oblasnyi tsentr turyzmu i kraieznavstva, sportu ta ekskursii uchnivskoi molodi» ZOR, s. 4-9.

Spitsyn, A. A. 1910. *Arkheologicheskie raskopki*. Sankt-Peterburg: R. Golike i A. Vilborg.

Terenozhkin, A. I., Mozolevskii, B. N. 1988. *Melitopolskii kurgan*. Kiev: Naukova dumka.

Tikhonov, I. L., Medvedeva, M. V. 2024. Ot Afrasiaba k skifskim kurganam. In: Riabkova, T. V. (ed.). *Epokhi, kurgany, nakhodki. K 175-letiiu so dnia rozhdeniia N. I. Veselovskogo: katalog vystavki*. Sankt-Peterburg: Gosudarstvennyi Ermitazh, s. 14-35.

Topal, D. A. 2014. Finalnaia liniia razvitiia mechei klasicheskoi Skifii. Sootnoshenie tipov Chertomlyk i Shulgovka. *Stratum plus*, 3, s. 129-156.

Topal, D. A. 2021. *Akinak na zapade skifskogo mira*. Biblioteka «Tyragetia», 35. Kishineu: Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Khaver, N. P. 2018. Dva stolittia Novomykolaivky. *Melytopolskyi kraevedcheskyi zhurnal*, 11, s. 8-14.

Khaver, N. P. 2019. Shulhivskiy kurhan — vikno u mynule. *Melytopolskyi kraevedcheskyi zhurnal*, 14, s. 25-29.

Chernenko, E. V. 1968. *Skifskii dospekh*. Kiev: Naukova dumka.

Chernenko, Ye. V. 1964. Skifski boiovi poiasy. *Arkheolohiia*, XVI, s. 27-48.

Chernenko, Ye. V. 1965. Pantsyry skifskoho chasu. *Arkheolohiia*, XVIII, s. 77-104.

Černenko, E. V. 2006. *Die Schutzwaffen der Skythen*. Stuttgart: Steiner.

Daragan, M., Polin, S. 2022. Golden jewellery of the Vodolavka Scythian burial-ground of the second and third quarters of the 4th century BC. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 28 (1), p. 23-109. DOI: <https://doi.org/10.1163/15700577-20221400>

Daragan, M., Polin, S. 2026. Objects Made from Human Crania in Scythian Burials in the Northern Black Sea Region. In: Simpson, J. (ed.). *Gold, Silver and Glass: Power Networks, Cultural Identities, Technology Transfers and Agency across the Old World (7th Century BC — 1st Century AD)*. Oxford: Archaeopress, p. 92-117. DOI: <https://doi.org/10.2307/jj.38507935.11>

Ginters, W. 1928. *Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland*. Berlin: De Gruyter.

Rolle, R. 1979a. *Totenkult der Skythen*. I: Das Steppengebiet. 1. Text und Tafeln. Berlin; New York: de Gruyter.

Rolle, R. 1979b. *Totenkult der Skythen*. I: Das Steppengebiet. 2. Katalog. Berlin; New York: de Gruyter.

Shelekhan, O. 2020. *Swords and daggers of the Scythian forest-steppe*. Oxford: British Archaeological Reports.

L. Babenko

SHULHIVKA — VESELOVSKY'S «FIRST» BARROW NEAR NOVOMYKOLAIVKA

Among the materials from 6 Scythian barrows transferred from the Hermitage to Ukraine in 1932 by the decision of the Parity Commission, the collection of finds from the Shulhivka barrow suffered the most devastating losses. The barrow was excavated over three field campaigns — from 1889 to 1891 by the leadership of N. I. Veselovsky, an associate professor (from 1890 a professor) of St. Petersburg University. In the first year of excavations, the side catacomb was discovered. The remains of two skeletons and a few grave goods such as several gold plates of various stamps, a bronze mirror, a bowl, and a bell were found. During the next two years, the central catacomb, also looted in ancient times, was discovered. Among the remains of the bones of the dead, the skull and its fragment pierced by the bronze arrowhead were found. The grave goods are more diverse. The weapons include 2 swords. One of them is single-edged, and its blade is similar in shape to the Greek mahaira. Bronze, iron and bone arrow-

heads are numerous. The fragments of scale armor and a belt were found. Gold plates are represented by a larger number of stamps. A bone spindle was also probably found in the burial.

The collection transferred to Kharkiv was lost during the Second World War due to the evacuation and occupation of the city. However, nowadays a small number of finds from the Shulhivka barrow can be found in the State Historical Museum (Moscow) and the Central Museum of Taurida (Simferopol). Information about the finds from the barrow can also be supplemented by information from the handwritten catalog of G. Kizerytsky (Nos. 1449—1513) and records from the Hermitage inventory book, as well as unpublished materials from the archive of the Institute of the History of Material Culture. The publication of these sources could at least partially fill

the existing information gaps about the Shulhivka barrow.

Keywords: Scythians, Shulhivka barrow, N. I. Veselovsky, Parity Commission, Hermitage, M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum.

Отримано / Received: 01.03.2026

Прийнято після рецензування /

Accepted after review: 13.04.2026

Опубліковано / Published: 30.06.2026

БАБЕНКО Леонід, Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, Харків, Україна.

Leonid BABENKO, M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum, Kharkiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-5498-9278,

e-mail: babenkolnd@gmail.com.